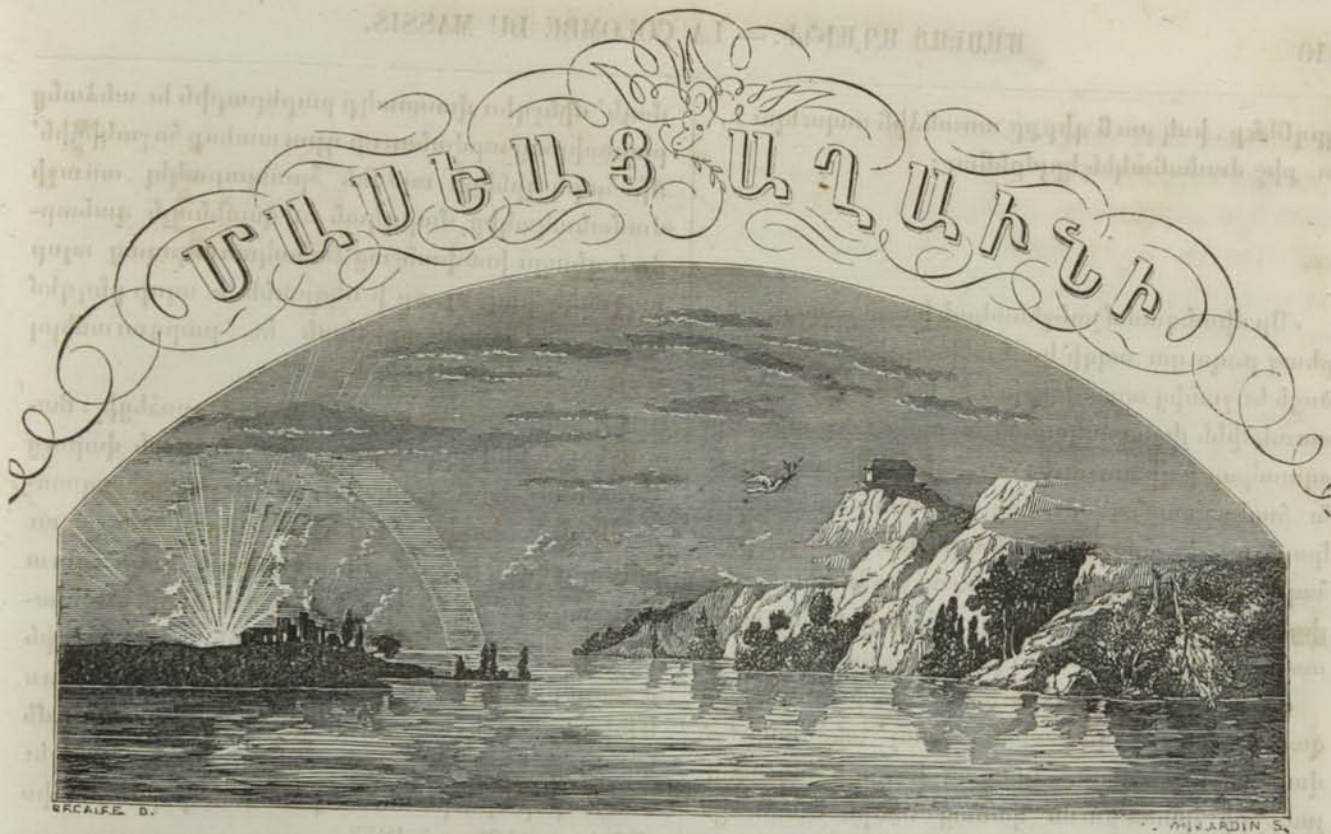

ԱԻԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆԻ

ՄՈՒԲՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ:

Հայոց ազգին արդի պատմութեանը մէջ նշանաւոր գլուխ մը կը բռնեն իրաւամբ Մուրատեան վարժարանին անցքերը, ոչ քէ իբրեւ հասարակ դպրոցի մը գործողութիւններ, որ շատ անգամ ամենեւին նշանակութիւն մը չունին, եւ ոչ նաեւ իբրեւ լոկ այնպիսի ազգային հիմնարկութիւն՝ որ աշխարհիս մէկ կամ մէկալ կողմը կրնայ ըլլայ ու առաջ երբայ հանդարտութեամբ եւ խաղաղութեամբ, այլ իբրեւ գործնական փորձ եւ զօրաւոր ապացոյց մը քէ այս դարուս մէջ մեր ազգին բարոյական եւ մտաւորական լուսաւորութեանը պատճառներն ու խափանարարները ինչ բաներ եւ ինչպիսի անձինք եղան:

Դժուար բան ճանչցուած է ամենեւն ալ՝ ժամանակակից պատմութեան գրութիւնը, որովհետեւ գրեթէ անկարելի է համաձայնեցնել միշտ ար-

դարութեան սերը մարդկային անհրաժեշտ եկատմանց հետ: Սակայն մէկ պատմագիր մը որ Թեոդորեան Հ. Սարգիս վարդապետին պէս նուիրեր է իր կեանքը ի սեր արդարութեան եւ ճշմարտութեան, եւ ի մարդկանէ ուրիշ փոխարէն չէ տեսած մինչեւ իր հասակին եօրանասունութիւնքերորդ տարին՝ բայց երէ անիրաւութիւն եւ ապերախտութիւն, յիշաւ արժանի է աւելի վստահութեան մը քէ անաչառ պիտի ըլլայ եւ արդարապէս: Այսու ամենայնիւ հանդերձ՝ իր վախճանն ու միակ նպատակն ըլլալով Մուրատեան վարժարանին գործը գիր անցընել, իսկ անոր մէջ զըտնուած գլխաւոր անձանց երեսելի գործողութիւնները միայն յիշատակել, հարկ համարեցաւ ընդարձակ գրածը քիչ մը համառօտել առ ժամ: Հոս մենք այն գրուածքին յառաջարանը միայն

կրդենք . իսկ բուն զիրքը առանձին տպուելու է, ու քիչ ժամանակէն կը լմնանայ :

« Որ միանգամ մշտնջենական ինքնիշատակ բարեաց բողոցու ազգի կամ աշխարհի, նորա գործոցն եւ ջանից պատմութիւն ոչ եւս անձին ուրուք առանձինն յիշատակարան է՝ սակաւուց արդեօք օգտակար ի գիտութիւն, այլ մանաւանդ ազգային եւ համաշխարհական իսկ պատմութեան մասն կարեւոր. եւ հմտութիւն նորին անհրաժեշտ իմն հարկաւ պիտանի՝ եւ այնոցիկ որ ի բարիսն վայելիցեն, եւ այնոցիկ որ բարւոյն արդիւնարարք սահմանեալ իցեն ի բնէ եւ ի կամաց բարերարին :

« Զսոյն պարտ յանձին կաշեալ եւ իմ, որ քան զամենայն ոք բարերաստիկ գտայ՝ անձնաւուր վաստակովքս զամենայն ջան ի գործ առնելով յանքերի կատարումն կամաց մեծին Սամուէլի Մուրատայ յօգուտ ազգին իմոյ սիրեցելոյ, մտադիր սիրով եւ զգուշաւոր խնամով եւ անակնառու ճշգրտութեամբ ի զրի հարկանել կամեցայ զՊատմութիւն Մուրատեան վարժարանիս. զոր եւ յաջողեաց ինձ Տէր ամէն հասուցանել մինչեւ յօրս յայս, յերկուս մեծամեծ հատորս զամենայն բովանդակելով՝ հանդերձ նամականով եւ բազմապատիկ եւ վաւերական հաւաստեօք իրացն ճշմարտութեան :

« Իսկ զարդիս զհամառօտս զայս քաղուած այնք ընդարձակ Պատմութեան հարկ եւ օգուտ համարեցայ ի տիպ արձանացուցանել, որպէս զի եւ ճշմարտութիւնն մի սքողեալ մնացեւ մինչեւ ի սպառ ի խաւարի մոռացութեան, եւ միանգա-

մայն՝ մինչդեռ վաստակք բարերարին եւ անձանց բարեխրաց արժանաւոր դրուատեօք հոգակիցին՝ մի հարկ լինիցի այժմէն հրապարակել առաջի ժամանակակից մարդկան եւ զամենայն զանարժան զնացս խափանեաց եւ հակառակողաց այսր ազգային բարւոյ, որ ի սկզբանէ եւ այսր ընդդէմ կըրեցան հաստատութեան եւ բարգաւաճելոյ Մուրատեան վարժարանիս :

« Ի կրկին մասունս զգիրս զայս տրոհեցի : Յառաջումն նախակարգեալ զպատմութիւն վարուց Աղա Սամուէլի Մուրատայ, ի նոյն յարեցի զպատճառս մեծափափաք տենչմանն որով տենչացաւ առնել ազգին խրում զյաւերժականս զայս օգուտ բարեաց, եւ քէ զխնոր կտակաւն զնոյն սահմանեաց, եւ քէ որպիսի եւ ճրքան անցք անցին ի Հնդկս մինչեւ ցաւանդումն հրիտակին ի ձեռս Մխիթարեան Միաբանութեան : Իսկ յերկրորդումն կարգեցի կարճ ի կարճոյ զվեպս կառուցման եւ մատակարարութեան Մուրատեան վարժարանիս մինչեւ ցամ Տեառն 1855 :

« Ակն ունիմ զի ոչ սակաւ խրատս խոհականութեան եւ ճշմարիտ ազգասիրութեան քաղեսցեն յերկասիրութենէ աստի մտադիր վերժանողք. եւ այս ինձ շատ զրեացի մարդկօրէն ի հատուցումն փոխարինի վաստակոցն զորս վաստակեցի յայս գործ ազգային ընդ ամս քառասուն եւ աւելի՝ օգնականութեամբ շնորհացն Աստուծոյ, որում միայնոյ վայելեն ամենայն փառք յազգաց մինչեւ յազգս :

2. ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԹԷՈԴՈՐԵԱՆ,

Երբեմն Արքուակալ Մխիթարեան Միաբանութեան եւ Վերատեսուչ Մուրատեան վարժարանին ի Պատասխան եւ ի Փարիզ :

LETTRE DU CATHOLICOS ALEXANDRE Ier AU PAPE CLÉMENT XI.

Nous savions déjà par l'histoire arménienne que le catholico Alexandre I avait adressé au pape Clément XI une lettre ; mais nous n'avions jamais eu entre nos mains une copie de cet écrit. Nous sommes heureux de la posséder maintenant, grâce à la communication qu'un de nos studieux compatriotes, le professeur Séropé Bedrossian, de Constantinople, vient de nous en faire, en nous priant de la publier dans notre *Revue*.

ԹԵՈԴՐ. ԱՂԱՆԻՍԱՆԳԻ ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍԻ ԱՌ. ՊԱՊԵ
ՀՌՈՎԱՄԱՅ ԿՂԵՄԷՍ ԺԱ. :

Թեպետ եւ ազգային պատմութենէն ծանօթ եր մեզի Աղեքսանդր Ա. կաթողիկոսին նամակ մը գրած ըլլալը առ Կղեմէս ԺԱ. հայրապետն Հոովմայ, բայց բուն բոլրին օրինակը չէինք ունեցած ձեռքերնիս : Եւ անա Պօլիսէն ուսումնասէր անձին մէկը, Պ. Սերովրէ վարժապետ Պետրոսեան, յուղարկեց մեզի այն բոլրին մէկ օրինակը՝ յորդորելով զմեզ որ ամսագրոյս մէջ հրատարակենք :